

ЕКОНОМІЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ ЯК ДЕСТРУКТИВНИЙ ФАКТОР РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ

У статті розглянуто структурно-динамічні особливості економічної злочинності в Україні, проаналізовано її роль як форми девіантної соціалізації. Проаналізовано механізм впливу злочинності у сфері економіки в Україні на девіантну соціалізацію населення регіональних суспільних систем.

В статье рассмотрены структурно-динамические особенности экономической преступности, проанализирована ее роль как формы девиантной социализации. Проанализирован механизм влияния преступности в сфере экономики на Украине на девиантную социализацию населения региональных общественных систем.

Structural and dynamic features of economic criminality in Ukraine are considered, and its role as form of deviant socialization is analyzed in the article. Mechanism of influence of economic criminality in Ukraine on deviant socialization of population of the regional social systems is analyzed.

Ключові слова: економічна злочинність, девіантна соціалізація, фактор, розвиток, регіон.

Останні десятиліття ознаменувалися величезними політичними, соціальними та екологічними потрясіннями, що супроводжувалися економічними кризами. Відповідно, і у нашій державі не лише загострилися проблеми, пов'язані із функціонуванням її економічної системи, але й активізувалися деструктивні соціальні явища і процеси, які, головним чином, стали наслідком девіантної соціалізації населення на сучасному етапі розвитку суспільства.

Важливою проблемою, потреба розв'язання якої актуалізується у зв'язку з поширенням кризових явищ у економіці, є зростання злочинності загалом й економічної злочинності зокрема. Саме остання є чи не найбільшою небезпекою для функціонування регіональних суспільних систем та існування будь-якої держави. Після здобуття Україною незалежності й активного реформування економіки економічна злочинність в країні значно зростає.

Зважаючи на актуальність вищезгаданої проблематики, дослідженню низки аспектів девіантної соціалізації економіки на різних рівнях присвячені праці вітчизняних вчених, зокрема, В.Базилевича, Т.Гайдай, В.Гейця, Н.Гражевської, П.Леоненко, Е.Лібанової, В.Міклової, А.Нестеренко, У.Садової, Л.Шевчук та ін. Однак досі економічна злочинність як ключова форма девіантної соціалізації перебувала переважно у полі зору фахівців із права, а не економістів. Відповідно, нарізла необхідність в обґрунтуванні економічної суті різних форм девіантної соціалізації та аналізі регіональних аспектів їх прояву.

Цілями статті є обґрунтування структурно-динамічних особливостей економічної злочинності в Україні в регіональному розрізі, аналіз впливу злочинності у сфері економіки в Україні на девіантну соціалізацію населення регіональних суспільних систем, визначення ключових факторів формування економічної злочинності як форми девіантної соціалізації.

Девіантна соціалізація економіки тісно пов'язана із процесами девіантної соціалізації індивідів і соціальних груп у межах певних регіональних суспільних систем і на певному етапі їх розвитку. Формами соціалізації економіки, що визначають девіантну її складову, є асоціальні явища суспільства: алкоголізм, наркоманія, соціальні хвороби, нелегальна міграція, злочинність тощо.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

На фоні глобальних трансформацій, що відбуваються на всіх рівнях економіки, питання злочинності залишається актуальним, оскільки її активізація за всіма напрямками є характерною особливо в кризові періоди. Дані офіційної статистики свідчать, що протягом останніх десятиліть відбувався неспинний зріст кількісних показників злочинності в Україні на фоні зменшення кількості населення (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка показників злочинності в Україні за 1990-2012 рр.*

Рік	Всього зареєстровано злочинів	Приріст у % до минулого року	Кількість наявного населення, тис. осіб	Кількість населення віком від 15 і більше років, тис. осіб	Коефіцієнт злочинності з розрахунку на 100 тис. населення	Коефіцієнт злочинності з розрахунку на 100 тис. населення віком від 15 і більше років
1	2	3	4	5	6	7
1990	369809	-	51838,5	39742,2	713,4	930,5
1991	405516	9,7	51944,4	39861,4	780,7	1017,3
1992	480478	18,5	52056,6	40017,4	923,0	1200,7
1993	539299	12,2	52244,1	40245,4	1032,3	1340,0
1994	572147	6,1	52114,4	40225,5	1097,9	1422,3
1995	641860	12,2	51728,4	40052	1240,8	1602,6
1996	617262	-3,8	51297,1	39885,5	1203,3	1547,6
1997	589208	-4,5	50818,4	39726,6	1159,4	1483,2
1998	575982	-2,2	50370,8	39607,5	1143,5	1454,2
1999	558716	-3,0	49918,1	39532,2	1119,3	1413,3
2000	567795	1,6	49429,8	39543,1	1148,7	1435,9
2001	514597	-9,3	48923,2	39518,8	1051,8	1302,2
2002	460389	-10,5	48457,1	39497,2	950,1	1165,6
2003	566350	23,0	48003,5	39079,4	1179,8	1449,2
2004	527812	-6,8	47622,4	39456	1108,3	1337,7
2005	491754	-6,8	47280,8	39435,7	1032,6	1247,0
2006	428149	-12,9	46929,5	39340,9	912,3	1088,3
2007	408170	-4,7	46646,0	39247,6	875,0	1040,0
2008	390162	-4,4	46372,7	39121,3	841,4	997,3
2009	439459	12,6	46143,7	38958,4	952,4	1128,0
2010	505371	15,0	45962,9	38800	1099,5	1302,5
2011	520218	2,9	45778,5	38622,5	1136,4	1346,9
Січень-листопад 2012	443665	-14,7	45633,6	38460,2	972,2	1153,7

*Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики [1-2] та Міністерства внутрішніх справ [3-4]

Аналіз динаміки кількості зареєстрованих злочинів за 1990-2012 рр. дозволив виділити кілька періодів розвитку злочинності в Україні за роки незалежності та пов'язати їх з кризовими (посткризовими) періодами [5; 6] розвитку економіки України (рис. 1):

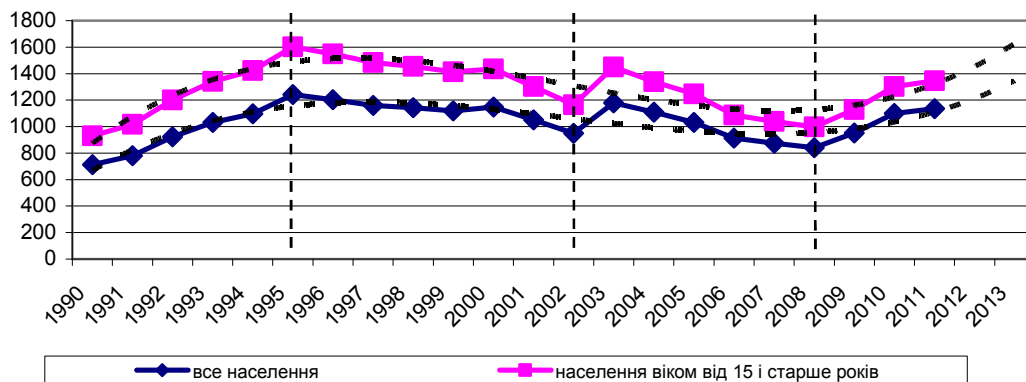

Рис. 1. Динаміка коефіцієнта злочинності в Україні за 1990 – 2012 рр.

1. 1990–1995 рр. – період різкого зростання злочинності з її піком у 1995 році, коли коефіцієнт злочинності в розрахунку на 100 тис. осіб становив 1240,8 (відповідно у віковій групі від 15 років і старше – 1602,6). Даний період збігається за часовим лагом з першою структурною кризою в Україні, що була викликана процесами постсоціалістичної трансформації після виходу країни із складу колишнього СРСР. Зростання злочинності відбувалось на фоні падіння виробництва, гіперінфляції, зниження життєвого рівня людей, масового виїзду їх за кордон тощо.

2. 1996–2002 рр. – період відносної стабілізації злочинності (характерне поступове зниження значення коефіцієнта злочинності від 1203,3 у 1996 році до 950,1 у 2002 році в розрахунку на 100 тис. осіб, у віковій групі від 15 років і старше відповідно від 1547,6 у 1996 році до 1165,6 у 2002 році). В цей період подолано гіперінфляцію, проведено грошову реформу, дещо підвищилася в порівнянні з попереднім періодом купівельна спроможність громадян, відбулися позитивні зрушення в аграрній сфері, проте актуальними продовжують залишатися соціальні проблеми, що загострилися під впливом кризових явищ на ринках Південно-Східної Азії та Росії у 1998 році, які негативно вплинули на українську економіку.

3. 2003–2008 рр. – період незначного зниження рівня злочинності з найнижчим її рівнем у 2008 році – 841,4 злочинів на 100 тис. населення (997,3 злочинів на 100 тис. населення віком від 15 років). На фоні деяких позитивних зрушень в економіці соціальні питання залишаються невирішеними. В цей же період загострюються «газові» відносини з Росією, наприкінці періоду динаміка макроекономічних показників є негативною.

4. 2009–2012 рр. – період активізації злочинності (темпи приросту злочинності у 2009 році порівняно з 2008 роком становили 12,6%, у 2010 році порівняно з попереднім періодом – 15,0%, у 2011 році порівняно з попереднім роком – 2,9%). Коефіцієнт злочинності становив у 2009 році 952,4 на 100 тис. осіб (1128 у віковій групі від 15 років і старше), у 2010 році – 1099,5 (відповідно 1302,5), у 2011 році – 1136,4 (1346,9 на 100 тис. осіб віком старше за 15 років). Економічна криза, яка набула розвитку в Україні, починаючи з вересня 2008 року, у 2009 році все більше поглиблюється – відбувається падіння виробництва, зростання інфляції, зростання заборгованості з виплати зарплат, політична нестабільність, зростання недовіри до бізнесу і влади з боку населення. Незважаючи на окремі економічні досягнення у 2010-2012 рр., соціальна складова економічної політики демонструє низький рівень ефективності.

Лінія тренду на рис. 1 свідчить, що за збереження існуючих тенденцій у сфері злочинності її рівень протягом 2012 р. і подальших років буде підвищуватись, що негативно впливатиме на демографічний потенціал нації.

Рис. 2. Найбільш поширені страхи в громадській думці громадян України у 2012 році, %*
*Джерело: [7, с. 5]

Злочинність – провідна соціальна проблема, яка хвилює всі верстви населення: управлінську еліту, представників бізнесових структур, приватних підприємців, сільських жителів та міських громадян, про що свідчать результати соціологічних опитувань. Зокрема, за даними опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України у 2012 році (рис. 2), серед найбільших проблем, що непокоять жителів України, поряд зі зростанням цін (80,6% опитаних), безробіттям (79,4%), невиплатою зарплат та пенсій (65,8%), стоїть проблема злочинності (45,5%, 4-те місце в рейтингу) [7].

Слід зауважити, що злочинність змінилася не тільки кількісно, а й якісно. Поширилися організовані форми злочинності (організовані злочинні угруповання), злочинці заробляють великі кошти на торгівлі наркотиками, зброєю, людьми. Вражає своїми масштабами і спустошливими наслідками для країни так звана «білокомірцева злочинність», корупція, рейдерство, зловживання у сфері приватизації тощо. Саме економічна злочинність є однією з основних перешкод економічного зростання в Україні, крім того, її наслідки створюють непривабливий міжнародний імідж Україні. Зокрема, індекс корумпованості, розрахований для України міжнародним агентством Transparency International, у 2011 році становив 27 балів зі 100 можливих, що свідчить про високий рівень корупції в Україні. Будь-який результат, менший за 30 балів, з точки зору Transparency International вважається «ганьбою для нації» [8]. У 2012 році Україна посіла 144 місце зі 176 країн, охоплених дослідженням, набравши при цьому 26 балів зі 100 можливих [9].

Економічна злочинність в Україні, хоча й не посідає провідне місце у загальній структурі злочинності за кількістю злочинів (3,8% у 2012 році [4]), є найбільш

вагомою формою девіантної соціалізації через її деструктивний вплив на економічні системи різних територіальних рівнів та обсяг збитків, що заподіюються державі і, як наслідок, широким верствам населення.

Розглядаючи структуру економічної злочинності у нашій державі [3; 4], можемо помітити, що основну її частину складають злочини у сфері службової діяльності – 57,4% у 2012 році, серед яких провідне місце належить зловживанню службовим становищем (18,9% від даної групи злочинів) та хабарництву (20,4%).

У регіональному зрізі економічна злочинність характеризується наявністю виражених ядер її поширення. Зокрема, такими ядрами у 2011-2012 рр. можна вважати Луганську, Донецьку, Одеську та Дніпропетровську області (рис. 3). Не маючи достовірних даних про внутрішньорегіональний територіальний розподіл економічної злочинності, можемо, однак, припустити, що суттєвий вклад в її формування вносять міста відповідних регіонів, особливо це стосується Луганської області.

Загалом, для територіальної диференціації економічної злочинності по регіонах України, як і у випадку загальної злочинності, характерна така тенденція: кількість злочинів у розрахунку на 10 тис. осіб населення зростає у напрямку із північного заходу на південний схід. Причому, дещо вищим рівнем економічної злочинності, порівняно із сусідніми регіонами характеризуються Львівська, Житомирська та Вінницька області (у 2011 році), Львівська, Одеська області, АР Крим (у 2012 році). Порівняно невисокий показник економічної злочинності притаманний для м. Києва, що, однак, пов'язано із великою кількістю населення у столиці.

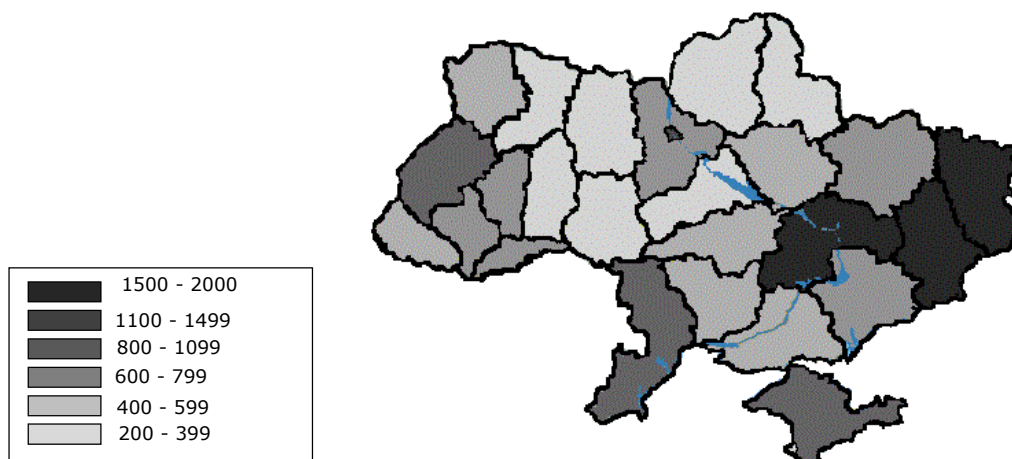

Рис. 3. Регіональний розподіл економічної злочинності в Україні за кількістю злочинів за січень-листопад 2012 р.*

*Джерело: складено автором за даними [4]

Для того, щоб детальніше вивчити сучасні тенденції розвитку економічної злочинності в Україні, зокрема, на регіональному рівні, варто проаналізувати динаміку окремих видів економічних злочинів. Як свідчать дані Міністерства внутрішніх справ України [3-4], на фоні загального зниження зареєстрованої

економічної злочинності в більшості регіонів, за окремими видами злочинів ситуація є вкрай несприятливою. Зокрема, у 2008-2011 рр. кількість злочинів, пов'язаних з привласненням, розтратою майна або заволодінням ним шляхом зловживання службовим становищем суттєво зросла у більшості регіонів. Найінтенсивнішим зростання кількості таких злочинів було у Волинській, Тернопільській, Запорізькій, Донецькій областях. Ще більш загрозливою є тенденція до зростання кількості злочинів щодо привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем в особливо великих розмірах. Зокрема, у 2008-2011 рр. кількість таких злочинів зросла більш ніж удвічі у 7 регіонах (Волинська, Житомирська, Закарпатська, Кіровоградська, Львівська, Харківська, Чернівецька області).

Водночас, розглядаючи питання деструктивного впливу економічної злочинності у державі загалом на розвиток регіональних суспільних систем, слід наголосити на важливості інформаційного чинника. Зокрема, на процеси соціалізації індивідів та груп визначальний вплив здійснюють як загальнодержавні та регіональні засоби масової інформації, так і повсякденне оточення. Інформація, пов'язана із економічною злочинністю, отримана таким чином, часто має протилежний за змістом характер, однак створює сприятливі умови для активізації девіантної соціалізації. Зокрема, інформаційні повідомлення про економічні злочини, що призвели до особливо великих збитків, у поєднанні із толерантним ставленням оточення до таких же злочинних дій, однак у менших масштабах, зумовлюють високу ймовірність розвитку процесів соціалізації індивіда у девіантному напрямку.

Загалом, економічна злочинність в Україні має не лише загальнодержавний та регіональний ефект, а й справляє суттєвий вплив на процеси економічної соціалізації на локальному рівні. Як свідчать статистичні дані, економічна злочинність в Україні концентрується, переважно, в найбільш урбанізованих регіонах із суттєвою часткою населення середніх і великих міст. Однак такий територіальний розподіл пов'язаний, головним чином, із зростанням кількості злочинів, що призвели до збитків у особливо великих розмірах. Водночас, інші злочини однаковою мірою характерні як для міських, так і для сільських населених пунктів. На процес девіантної соціалізації економіки регіонів також впливає рівень інформатизації суспільства. Активізує девіантні процеси економічної соціалізації також складний комплекс проблем, що характерні для низки регіонів: низький рівень доходів населення, безробіття, міграційний відтік. Безумовно, лише розв'язання названих проблем поряд із загальнодержавними заходами щодо зниження рівня економічної злочинності може мінімізувати девіації в економічній соціалізації населення.

Список використаних джерел:

1. Населення України (1990 – 2011 рр.) [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
2. Правопорушення в Україні [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
3. Стан та структура злочинності в Україні (2010 – 2011 рік) [Електронний ресурс] / Міністерство внутрішніх справ України. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/>. –

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА

Назва з екрану.

4. Стан та структура злочинності в Україні (січень – листопад 2012 року) [Електронний ресурс] / Міністерство внутрішніх справ України. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/813157>. – Назва з екрану.

5. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи. – Жаліло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін. / за заг. ред. Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2009. – 142 с.

6. Верховодова Л. Економічна криза в Україні: наслідки та ефективність антикризової політики: інформаційний бюлетень / Л. Верховодова, К. Агеєва і Д. Згортюк / За ред. О. Пасхавера. – К.: Центр економічного розвитку, 2009. – 44 с.

7. Ефективність роботи інституту дільничного міліціонера в сучасних умовах: матеріали круглого столу 2 квітня 2013 року за участю Інституту соціології НАН України та МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://i-soc.com.ua/uploads/p-r_1.1.pdf. – Назва з екрану.

8. 2011 Corruption Perceptions Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/research/cpi/overview/> – Назва з екрану.

9. 2012 Corruption Perceptions Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/cpi2012/results>. – Назва з екрану.